

Is er na 300 jaar nog een toekomst voor de Hortus?

DEIRDRE VAN SCHAARDENBURG-VAN DER WOUDEN

De Amsterdamse Hortus Botanicus dreigt per 1 maart 1987 te verdwijnen. Deze unieke plantentuin werd in 1682 in de Plantagebuurt gevestigd. Ruim 6.000 soorten planten zijn er bijeengebracht, waaronder een groot aantal planten die met uitsterven worden bedreigd. De Universiteit van Amsterdam, eigenaar van de Hortus, wil de Hortus sluiten omdat sinds de bezuinigingen er voor het systematisch plantenonderzoek in Amsterdam geen plaats meer is en de Hortus dus geen wetenschappelijke functie meer vervult. Velen vinden echter dat hierom de Hortus nog niet overbodig is geworden. De Vereniging Vrienden van de Hortus is inmiddels opgericht, maart 1986, om de Hortus te behouden.

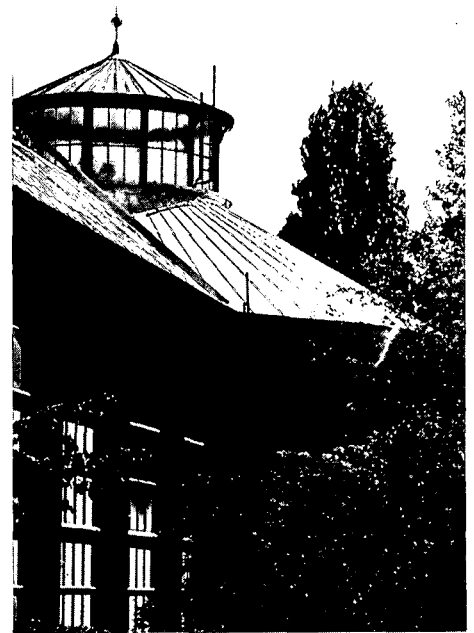
De Hortus is een levend museum en trekt jaarlijks zo'n 30.000 bezoekers. Het fungeert ook als informatiecentrum. Iedere dag komen er talloze telefoontjes en brieven binnen, met vragen op velerlei terrein. Voor Amsterdamse scholen worden er rondleidingen gehouden.

Op 1 november j.l. werd een symposium georganiseerd over de toekomst van de Hortus. Verschillende sprekers kwamen aan het woord, waarbij allerlei plannen voor de Hortus uit de doeken werden gedaan, die in dit artikel onder de aandacht worden gebracht. Maar eerst iets over de rijke geschiedenis en de veranderende functie van de Amsterdamse Hortus.

MEDICINALE CRUYTHOFF

De ruim 300 jaar oude Hortus is een van de oudste tuinen in Nederland. In het begin van de 17de eeuw werd zij als de 'Medicinale

Cruythoff gesticht, een tuin waarin geneeskruiden werden gekweekt. Artsen en apothekers konden hier kennis opdoen omtrent de werking van de kruiden en de kruiden krijgen. De Hortus heeft sinds 1682 haar vaste plaats in de Plantage gekregen. Maar er was al rond 1630 een Hortus in Amsterdam. Door de vele stadsuitbreidingen in de 17de eeuw was zij genoodzaakt meerdere malen te verkassen, totdat zij in 1682 haar vaste stek kreeg in de Plantage. Op 16 januari 1682 had de vroedschap besloten tot de aanleg van een lustoord in het stadsdeel dat nu Plantage heet. Een half jaar later kwamen zij overeen dat in de zuid-westelijke hoek van de 'Nieuwe Plantage' ruimte gereserveerd zou worden voor de Hortus. De tuin kreeg hier de naam Hortus Medicus. De Hortus Medicus had echter niet alleen een opleidingsfunctie ten behoeve van de medische stand tot doel, maar moest ook een sieraad worden voor de Plantage, zoals de Plantage

De in 1912 gebouwde Palmekas, waarin o.a. een bananenboom groeit.

moest uitgroeien tot een sieraad voor de stad.

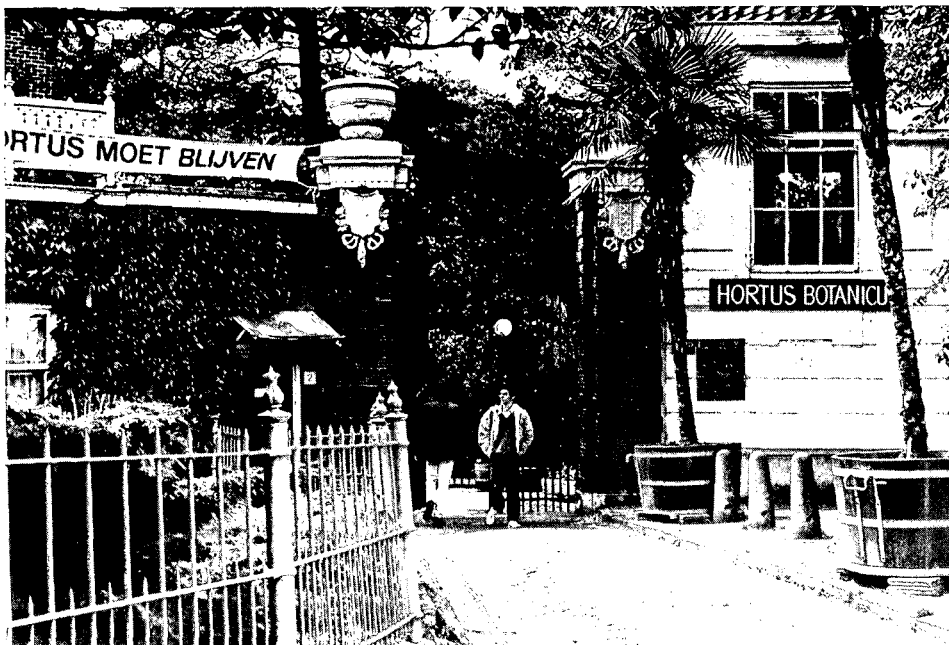
Behalve het kweken van kruiden, werden er ook andere planten gekweekt. Zo werd de Hortus ook gebruikt om er allerlei vreemdsoortige planten te kweken die door de Verenigde Oostindische Compagnie en de West Indische Compagnie uit verre streken werden meegenomen. Het verzamelen van exotische planten was in de 18de eeuw een geliefde hobby, met name van de elite. Sommige van deze exotische planten leverden specerijen, en waren dus niet alleen bijzonder maar vanwege de specerijen ook waardevol. De verzameling planten groeide snel in de Hortus, waardoor de tuin zelfs internationale bekendheid kreeg. Geleerden kwamen van ver om hun plantenkennis hier te vergroten. De hele 18de eeuw behield de Hortus haar goede reputatie. De rijkdom van Amsterdam weerspiegelden zich in de hoofdstedelijke plantencollectie. Zo werd de tuin niet alleen het symbool van de bloei van de botanie, maar ook van welvaart en voorspoed. Na 1800 nam de betekenis van de Hortus enigszins af.

Onder *Lodewijk Napoleon*, die van 1806 tot 1810 koning van ons land was, werd de Hortus tot Koninklijke Tuin omgetoverd en hebben er zelfs leeuwen, tijgers en apen in de Oranjerie rondgelopen.

HUGO DE VRIES

Pas in 1877 werd de Hortus weer nieuw leven ingeblazen. De Hortus werd toen door de Gemeente-Universiteit (nu Universiteit van Amsterdam) overgenomen. *Hugo de Vries* kwam sindsdien in de Hortus werken. Zijn erfelijkheids-onderzoek bracht de Hortus nieuwe faam. Hij was de eerste die de juistheid van de Mendelwetten aantoonde en er een verklaring voor kon geven. Van 1896 tot 1918 was hij directeur van de Hortus. Het laboratorium dat begin van deze eeuw in de

Ingang van de Amsterdamse Hortus Botanicus, Plantage Middenlaan 2.

Hortus werd gebouwd, is naar hem genoemd. Ook in die tijd werd de monumentale Palmenkas gebouwd (1912).

Jarenlang vervulde de Hortus een wetenschappelijke functie voor de Universiteit. De uitgebreide plantencollectie stond hier in dienst van. Ook nu wordt er in de Hortus een uitgebreide collectie beheerd, hier is in de loop van de tijd niets aan veranderd. Wat wel veranderd is, is de belangrijkste doelgroep: wetenschappers en studenten. De Faculteit Biologie maakt thans nauwelijks meer gebruik van de Hortus, omdat de tuin voor universitair onderwijs en onderzoek niet meer zo belangrijk is als vroeger.

VICTORIA REGIA

Maar naast wetenschappelijke belangstelling was er ook al vanaf het allereerste begin veel publieke belangstelling voor de Hortus. Onder andere de bloei van de Victoria Regia trok vele bezoekers. Dit was een bijzondere waterlelie die slechts twee nachten per jaar bloeide. Helaas is deze niet meer in de Hortus te zien, de kas waar zij in groeide moest afgebroken worden. Behalve de publieke en de verminderde wetenschappelijke functie, heeft de Hortus nog meer functies die zij met name de laatste jaren erbij heeft gekregen; op het gebied van informatie, natuur- en milieu-educatie en behouden van met uitsterven bedreigde soorten. Dat de Universiteit niet meer de (financiële) verantwoording voor de Hortus wil dragen, is begrijpelijk. De Hortus is voor de Universiteit nauwelijks van belang, en de tuin in de huidige opzet handhaven is alleen al heel duur, afgezien van de nodige herstelwerkzaamheden (de laatste 15 jaar is er niets meer aan onderhoud aan de kassen en de gebouwen gedaan).

DIVERSE PLANNEN

De Universiteit is al jaren van plan de Hortus af te stoten. Al sinds het begin van de jaren 80 worden er plannen gemaakt betreffende de toekomst van de Hortus. De Universiteit van Amsterdam had het plan, om delen van de collecties van het Zoölogisch Museum, het Geologisch Museum en de Hortus Botanicus in de vorm van tentoonstellingen voor een breed publiek toegankelijk te maken. Dit plan werd uitgewerkt samen met de gemeente en Artis in een voorstel voor een Nationale Natuurhistorische Presentatie. Door een afwijzend oordeel van minister Brinkman, kon dit plan niet tot uitvoering worden gebracht. Vanwege de cultuurspreiding besloot Minister Brinkman dat Leiden in aanmerking komt voor zo'n Nationale Natuurhistorische Presentatie.

Helaas hadden de Universiteit van Amsterdam en de gemeente alle hoop op het slagen van dit plan gevestigd, waarmee de toekomst van de Hortus verzekerd zou zijn.

GROEN CENTRUM

Inmiddels zijn er door verschillende personen en groeperingen nieuwe plannen in voorbereiding, met oog op het behoud van

de Hortus. De heer Los, directeur van het Zoölogisch Museum, wil van de hele Plantage een 'groen' centrum maken. Volgens hem kan in deze buurt een samenhangend patroon worden aangeboden met natuurhistorische tentoonstellingen, tuinen met levend voorbeeld materiaal, educatieve programma's, werkgroep-ruimtes en huisvesting voor natuur- en milieubewegingen. Een 'groen' centrum in de zin dat elke geïnteresseerde op het gebied van natuur en milieu hier alle relevante instellingen, informatie, educatief materiaal en activiteiten kan vinden. Dit plan kan alleen slagen indien de gemeente haar medewerking verleent, waartoe zij zich nog niet bereid heeft verklaard. Wel is de gemeente van Amsterdam bereid om op tijdelijke basis geld te geven voor de instandhouding van de Hortus na 1 maart 1987. Over de hoogte van het bedrag is niets vastgesteld, en ook is niet duidelijk hoe lang de gemeente wil bijspringen.

COMMERCIE

De *Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Hortus* in de Plantage zoekt ook naar mogelijkheden voor het behoud van de Hortus. Omdat dit niet mogelijk zal zijn zonder grotere investeringen, vindt deze vereniging dat de nieuwe Hortus, die vooral een publieksfunctie moet krijgen, niet vies mag zijn van commercie. Zij wil de wetenschappelijke plantencollectie verminderen, maar wel op een aanvaardbaar niveau handhaven; de tuin zodanig inrichten dat deze pu-

blieksvriendelijk (d.w.z. mooi) en educatief wordt; exploitatiemogelijkheden in de Hortus creëren die financieel aantrekkelijk zijn, maar zo dat de sfeer en de kleinschaligheid van de Hortus hier niet door aangetast zal worden.

De vereniging is als platform aangesteld om met behulp van vele deskundigen, zoals bouwkundigen en tuinarchitecten, de diverse plannen op elkaar aan te sluiten en te toetsen. Men schat voor de benodigde investeringen al ± 10 miljoen gulden nodig te hebben voor o.a. de sloop en nieuwbouw van de kassen en de restauratie van de Palmenkas en de Oranjerie. Bovendien komt daar nog eens een bedrag van 2 miljoen gulden voor de jaarlijkse exploitatie bij.

Een werkgroep, waarin vereniging, universiteit en gemeente participeren, zal de uitgangspunten voor het behoud van de Hortus uitwerken en de plantoetsing begeleiden. Vooralsnog worden er verwoede pogingen gedaan een toekomst voor de Hortus mogelijk te maken. Een interimbeheersstichting zal vanaf 1 maart 1987 de Hortus tijdelijk besturen en naar een definitieve, met name financiële oplossing zoeken. Maar hoe lang deze interim-periode gaat duren weet niemand. De toekomst van de Hortus Botanicus is niet zeker.

Wie het streven om de Hortus te behouden wil steunen, kan zich aanmelden als lid van de vereniging door f 15,- over te maken t.n.v. de Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Hortus, te Amsterdam op postgiro

Boeken

Villaparken in Nederland

Aan het einde van de 19de eeuw ontstonden de eerste villaparken in Nederland. *Jannes de Haan* heeft hierover een boek geschreven. Ter afsluiting van zijn studie *Kunstgeschiedenis* heeft De Haan onderzoek gedaan naar het ontstaan en de ontwikkeling van het villapark Duin en Daal te Bloemendaal. Door dit onderzoek kwam hij veel te weten over villaparken en villa's in het algemeen, hetgeen hij in dit boek uiteengezet heeft. De ontwikkeling en de bebouwing van het villapark Duin en Daal behandelt De Haan hierbij uitvoerig, omdat deze vele overeenkomsten vertoont met de ontwikkeling en bebouwing van andere villaparken. Eigenlijk valt dit boek in twee gedeelten uiteen: een deel over villaparken en een deel over villa's en landhuizen. In beide delen wordt de algemene ontwikkeling, de Engelse invloed en de Nederlandse uitwerking ervan beschreven.

Villaparken werden in de 19de eeuw voor het eerst ontwikkeld. Voor die tijd waren

er wel buitenplaatsen, zoals langs de Amstel en de Vecht. De industriële ontwikkeling was voor een groot deel de oorzaak van het ontstaan van villaparken. Naast de groep welgestelden van fabrikanten en ondernemers, ontstond in

Villa in Haarlem van architect J. Zocher